

تبیین اثرات تبدیل روستاها به شهر در پایداری نظام ناحیه‌ای (مطالعه‌ی موردی: شهرستان ری و روستاهای پیرامون)

حسین توکلی کجانی

دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری،
دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

علیرضا استعلاجی^۱

استاد جغرافیای انسانی، واحد یادگار امام خمینی (ره) شهر ری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

محسن رنجبر

دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد یادگار امام خمینی (ره)، شهر ری، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۷/۱۹ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۲۶

چکیده

رشد و گسترش انفجارگونه جمعیت شهرنشین شهرها مشکلات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی فراوانی را پدید می‌آورد. در نتیجه این مشکلات، تحلیل‌گران مسائل شهری و منطقه‌ای، توجه خود را به توسعه شهرهای کوچک و متوسط، به عنوان راه حل مقابله با عدم تعادل ناشی از توسعه شهرهای بزرگ، معطوف کرده‌اند. به عقیده برنامه‌ریزان راهبرد توسعه روستا-شهرها و شهرهای کوچک از جمله راهبردهایی است که قادر است ضمن ایجاد تعادل در نظام استقرار سکونتگاه‌ها و فعالیت‌های اقتصادی نقش مهمی را در تحرک بخشی نواحی روستایی ایجاد و اشتغال‌زایی و متنوع‌سازی فعالیت‌ها داشته باشد. هدف این مقاله تبیین اثرات تبدیل روستاها به شهر در نظام پایداری ناحیه‌ای شهرستان ری و روستاهای پیرامون است. سؤال اصلی مقاله این است که تبدیل روستاها به شهر در نظام پایداری ناحیه‌ای شهرستان ری و روستاهای پیرامون چه تأثیراتی را به همراه داشته است؟ پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و داده‌های میدانی (مشاهده، مصاحبه، پرسشنامه) انجام شده است و برای تحلیل داده‌ها از مدل تحلیلی سوآت استفاده شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تبدیل روستاها به شهر ابعاد ساختار جغرافیایی، ساختار اجتماعی، ساختار اقتصادی و ساختار کالبدی نظام پایداری ناحیه‌ای را در شهرستان ری و روستاهای پیرامون تحت تأثیر قرار داده است.

کلمات کلیدی: گسترش شهری، پایداری نظام ناحیه‌ای، شهرستان ری، روستاهای پیرامون.

مقدمه

اگرچه شهرنشینی از حدود هفت هزار سال پیش از میلاد وجود داشته است اما معنای جدید و توسعه‌فزاینده‌ی آن متعلق به دوران نوین است گسترش شهرنشینی به‌ویژه در دوران معاصر موجب بسیاری از مسائل و مشکلات پیچیده شده است که نظر صاحب‌نظران را به خود جلب کرده است (مهاجرانی و همکاران، ۱۳۹۴) با ظهور انقلاب صنعتی و با گسترش شتابان شهرها، مخصوصاً متروپل‌ها، جوامع انسانی ساکن در آن‌ها، با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو شده‌اند یکی از بارزترین این مشکلات، تمرکزگرایی شدید در یک یا چند شهر و گسیختگی نظام سلسله‌مراتبی شهری در اکثر کشورها می‌باشد. امروزه مشکلات فزاینده شهرهای بزرگ و روند رو به افزایش شهرنشینی در جهان، به ویژه در کشورهای روبه توسعه، از عوامل بازدارنده استراتژی‌های توسعه به شمار می‌رود (بیگلر و همکاران، ۱۳۹۷). در چنین کشورهایی، رشد جمعیت شهرنشین و گسترش لگام گسیخته شهرها، پیامدها و مشکلات چاره‌ناپذیر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی پدید آورده است در نتیجه این مشکلات، تحلیل‌گران مسائل شهری و منطقه‌ای، توجه خود را به توسعه شهرهای کوچک و متوسط، به عنوان استراتژی لازم برای مقابله با عدم تعادل ناشی از توسعه شهرهای بزرگ، معطوف کرده‌اند چرا که تا هنگامی که رشد شهری صرفاً به چند شهر بزرگ محدود باشد، گرایش بیشتری به تشدید و تمدید روند رشد در این مراکز خواهد بود تا انتقال تدریجی آن‌ها به مراکز شهری کوچک‌تر انجام شود. در کشور ما نیز این رشد شتابان جمعیت شهرنشین به وضوح قابل مشاهده است (سمیعی پور، ۱۳۹۱). از این‌رو در ایران مسئله تصرف فضای پیرامون شهرها و گسترش شهر به سوی زمین‌های اطراف از درجه‌ی اهمیت بالایی برخوردار است (عربی، ۱۳۸۹) با توجه به مسئله‌ی مذکور به عقیده برنامه‌ریزان مذکور راهبرد توسعه روستا شهرها و شهرهای کوچک از جمله راهبردهایی است که با رویکرد فضایی قادر است ضمن تعادل بخشی در نظام استقرار سکونتگاه و فعالیت‌های اقتصادی نقش مهمی را در تحرک بخشی نواحی روستایی ایجاد و اشتغال و متنوع سازی فعالیت‌ها داشته باشد (خلیفه، ۱۳۹۵). در این میان مطالعات اولیه مجموعه شهری تهران خصوصاً شهرستان‌ری نشان دهنده آن بوده است که نابسامانی‌های موجود بیش از هر چیز ناشی از فقدان نگرش یکپارچه در نظام کنترل و هدایت مجموعه و به عبارتی در مدیریت مجموعه شهری است؛ که در ادامه در این پژوهش سعی بر آن شده به چالش‌ها و راهبردهای موجود در این زمینه پرداخته شود.

ایده و موضوع مطالعه و بررسی شهرها یا نقاط شهری کوچک در دنیای تحقیقات علمی، شاید اولین بار با کار جانسون (۱۹۷۰) و بحث مرکز توسعه روستایی فانل (۱۹۷۶) آغاز و مطرح گردید که جدیدترین موضوع در کار برنامه‌ریزی توسعه فضایی و منطقه‌ای بود. بدون شک، از مصرترین طرفداران این دیدگاه، دنیس راندینلی است. کار او با همکاری رودل (۱۹۷۸) و نوشته‌اش تحت عنوان "شهرهای درجه دوم در کشورهای در حال توسعه"، بحث عمیق و پرتوانی راجع به موضوع فراهم آورد. در سال‌های اخیر تحقیقات فراوانی در زمینه اهمیت، نقش و جایگاه شهرهای کوچک و روستا شهرها در برنامه‌های توسعه به ویژه در توسعه منطقه‌ای و روستایی و نیز در ارتباط با فرآیند تبدیل روستا به شهر نقش آن در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی؛ در قالب پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکترای دانشگاه‌های مختلف کشور و نیز مقالات و طرح‌های تحقیقاتی مختلف؛ صورت پذیرفته است- (عزیزی، ۱۳۹۷).

به طور کلی تحقیقات صورت پذیرفته در این حوزه را می توان به سه دسته کلی تقسیم بندی نمود: الف - تحقیقاتی که راجع به نقش و اهمیت شهرهای کوچک در ساماندهی فضایی و توسعه ملی، منطقه ای و محلی (روستایی) انجام پذیرفته است. ب - تحقیقاتی که راجع به نقش و اهمیت روستا شهرها در توسعه روستایی و ناحیه ای صورت پذیرفته است ج - تحقیقاتی که راجع به پدیده تبدیل روستا به شهر و تأثیرات مختلف ناشی از آن صورت پذیرفته است (سمعی پور، ۱۳۹۲) در این زمینه در پژوهشی با موضوع بررسی مسائل و مشکلات حقوقی حریم و پیرامون کلان شهر تهران. این پژوهش توسط دکتر مهدی عربی استادیار دانشگاه شهید رجایی تهران - دانشکده معماری و شهرسازی صورت گرفته و قوانین و مقررات جاری کشور را در رابطه با مسائل پیرامون حریم شهرها و تعدد و تکثر قوانین در مقوله ی حریم و همچنین تحولات و تغییرات را مورد بحث قرار داده است. و همچنین در مطالعاتی دیگر با عنوان برنامه ریزی شهرها و شهرک های جدید با تأکید بر منطقه کلان شهری تهران نوشته دکتر پروانه زیویار عضو هیئت علمی گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری، در کتاب فوق رویکردهای شهرنشینی و رشد شتابان آن در دهه های اخیر با محوریت حریم کلان شهر تهران مورد مطالعه و تحقیق قرار گرفته است. پژوهش حاضر به روش تحقیقات توصیفی - تحلیلی می باشد. داده ها و اطلاعات موجود در این پژوهش به صورت اسنادی و کتابخانه ای و همچنین مشاهده و شناخت از منطقه انجام شده است لذا پس از آنکه اطلاعات در کنار یکدیگر قرار گرفت برای بررسی موضوعات مورد نظر و شناخت نقاط و قوت و ضعف منطقه ی مورد مطالعه از روش تحلیلی SWOT استفاده شده است.

رویکرد نظری

شهر و روستا دارای تاریخچه ای بسیار قدیمی است و بیش از پنج هزار سال قدمت دارد. تا سال ۱۹۰۰ میلادی از هر ۸ نفر، فقط یکی در مناطق شهری زندگی می کرد و بقیه در روستاها؛ اما در حال حاضر نیمی از جمعیت جهان شهرنشین (۵۴ درصد) می باشند و ۴۶ درصد جمعیت جهان در روستاها زندگی می کنند (هوشیار و کوروشی، ۱۳۹۸). در سطح جهانی تا سال ۲۰۵۰ از هر ۱۰ نفر ۷ نفر ساکن شهرها خواهند شد؛ یعنی از مجموع ۹/۵ میلیارد جمعیت جهان در سال ۲۰۵۰ میلادی، بیش از ۶/۳ میلیارد نفر ساکن شهرها خواهند شد. در حالی که اکنون جمعیت شهرها بیش از ۳/۹ میلیارد نفر است. به علت توسعه ی صنعت در کشورهای غربی افزایش جمعیت شهرهای آن ها قابل توجه است اما مهاجرت از روستا به شهر در کشورهای در حال توسعه یکی از چالش های موجود این کشورها محسوب می شود (شیخی و الهیاری، ۱۳۹۸).

بر اساس مطالعه ای که توسط یکی از مراکز پژوهشی فرانسه انجام شد تأکید شد که گرایش به سکونت در شهرهای قاره های آفریقا و آسیا روز به روز در حال افزایش است و تا سال ۲۰۳۰ بزرگ ترین شهرهای جهان از آن آسیا و آفریقا خواهد بود (فتیحی، ۱۳۹۴). بر اساس مطالعات جهانی، تعریف روستا در کشورهای مختلف دارای تفاوت هایی می باشد مثلاً در امریکا بیشتر بر مفهوم مناطق روستایی تأکید می شود که بیانگر نواحی دارای چگالی جمعیت کم است در حالی که در بعضی کشورهای دیگر همچون ایران نیز روستا بر اساس میزان جمعیت تعریف می شود به عنوان مثال ملاک جمعیت روستا در کشور فرانسه ۲۰۰۰ نفر، در بلژیک ۵۰۰۰ نفر، در هلند ۲۰۰۰۰ نفر و در ژاپن

۳۰۰۰۰ نفر در نظر گرفته شده است و همچنین در آمریکا بیشتر بر مفهوم مناطق روستایی تأکید می‌شود که بیانگر نواحی دارای چگالی جمعیتی کم است.

تعریف روستا در عرف

در عرف روستا عبارت از محدوده‌ای از فضای جغرافیایی است که واحد اجتماعی کوچکی مرکب از تعدادی خانواده که نسبت به هم دارای نوعی احساس دل‌بستگی، عواطف و علائق مشترک هستند، در آن تجمع می‌یابند و بیشتر فعالیت‌هایی که برای تأمین نیازمندی‌های زندگی خود انجام می‌دهند، از طریق استفاده و بهره‌گیری از زمین و در درون محیط مسکونی‌شان صورت می‌گیرد، این واحد اجتماعی که اکثریت افراد آن به کار کشاورزی اشتغال دارند در عرف محل ده نامیده می‌شود (کیوانی نژاد و همکاران، ۱۳۹۸).

ملاک جمعیتی و تشخیص روستا و شهر در ایران

در کشور ما معمولاً جمعیت ۵۰۰۰ نفر را از قدیم ملاک شهر بودن محلی اطلاق می‌کنند اما این تعریف در گذر زمان تغییراتی کرد که طی سرشماری‌های ۱۳۳۵ الی ۱۳۷۵ متفاوت بوده است. در سرشماری سال ۱۳۳۵، شهر به جایی اطلاق شده که جمعیت آن معادل ۵/۰۰۰ نفر بوده است. در سرشماری سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ شهر به جایی اطلاق شده که ۵/۰۰۰ نفر جمعیت داشته باشد، علاوه بر این کلیه مراکز شهرستان‌ها (بدون در نظر گرفتن جمعیت آن‌ها) شهر محسوب شده‌اند (علیزاده و همکاران، ۱۳۹۸). اما در سرشماری سال ۱۳۶۵ دارا بودن جمعیت ۵/۰۰۰ نفر از تعریف حذف شده است و شهر به جایی اطلاق شده است که در زمان سرشماری دارای شهرداری باشد. این تغییر با توجه به تعریف شهر در قانون جدید تقسیمات کشوری ایجاد شد که در آن کلیه نقاط دارای شهرداری در زمان تصویب قانون را شهر دانسته و ایجاد شهرداری در نقطه‌ای دیگر را در آینده موقوف به داشتن حداقل ۱۰/۰۰۰ نفر جمعیت کرده است (رضائی زاده مهابادی و همکاران، ۱۳۹۸). در سرشماری سال ۱۳۷۵ نیز این تعریف، یعنی دارا بودن شهرداری، ملاک تفکیک شهر از روستا شده است؛ اما در مقابل تعریف ده یا روستا را داریم در ایران، ده از قدیمی‌ترین زمان یک واحد اجتماعی و تشکیلاتی و جایی بوده است که در آن گروه‌هایی از مردم روستایی برای همکاری در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گرد هم تجمع یافته‌اند. (سیاهویی و همکاران، ۱۳۹۳).

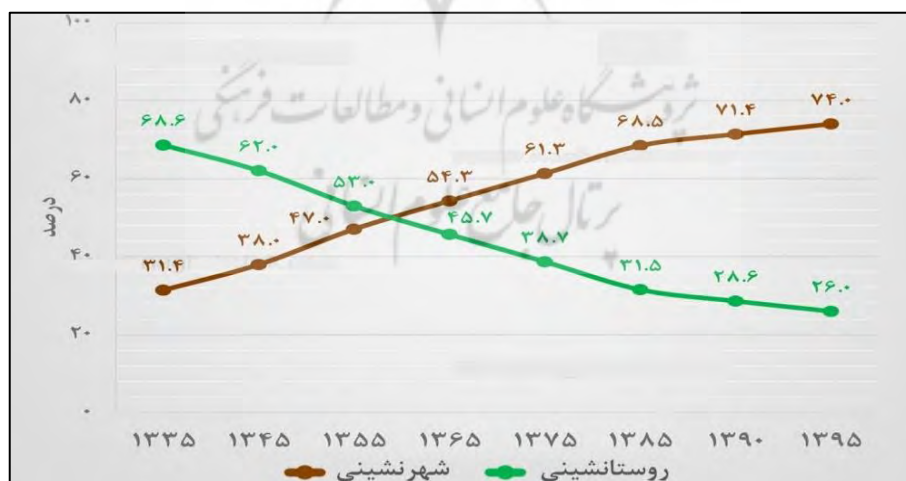
نسبت شهرنشینی

طی ۵۵ سال گذشته، نسبت شهرنشینی در ایران از ۳۱ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۷۱ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافت و این روند همچنان ادامه دارد. افزایش نسبت شهرنشینی ناشی از دو عامل تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر از یک سوء و مهاجرت روستائیان به شهرها از سوی دیگر است.

روند شهرنشینی کشور در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵

یکی از جنبه‌های توزیع جغرافیایی جمعیت، تفکیک جمعیت برحسب وضع سکونت (شهرنشینی یا روستانشینی) است. در حال حاضر میزان شهرنشینی در کشورهای مختلف جهان روزبه‌روز رو به افزایش بوده، به صورتی که رشد جمعیت شهری سریع‌تر از رشد کل جمعیت جهانی است؛ بنابراین شهرنشینی یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی و جمعیتی عصر حاضر محسوب می‌شود (بابایی و رضائی گورابی، ۱۳۹۸). بر اساس گزارش سال ۲۰۱۴ دورنمای

شهرنشینی جهان بخش جمعیت اداره امور اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد امروزه بیش از نیمی از جمعیت جهان در شهرها زندگی می‌کند و انتظار می‌رود این میزان تا سال ۲۰۵۰ به رقم ۶۶ درصد برسد. شهرنشینی در سرزمین ایران با کشف منابع نفت و استخراج آن از قرن سیزدهم ه.ش به بعد شتاب گرفت. این منابع درآمد جدید زمینه فروپاشی اقتصاد و جامعه سنتی را فراهم کرد و به کشاورزی در اقتصاد ملی نقش حاشیه‌ای بخشید. کشور ایران تا پیش از شروع شهر گرایي و شهرنشینی دوره معاصر تقریباً از نظام شهری همگونی برخوردار بوده است، یعنی شبکه شهری کشور کهکشانی بوده و تحت تأثیر توسعه درون‌زا و روابط سنتی شهر و روستا به حیات خود ادامه می‌داده است. شهرنشینی به صورت عام به معنای زندگی یک جمعیت در شهرهاست ولی معمولاً به افزایش شمار ساکنان شهرها نسبت به ساکنان روستایی یک کشور یا منطقه اشاره دارد. شهرنشینی و افزایش آن، بر اقتصاد و محیط زیست یک منطقه و یا کشور تأثیر زیادی دارد. همچنین روحیات و شیوه زندگی مردم شهرنشین با گسترش شهرنشینی دستخوش دگرگونی‌های نسبتاً زیادی می‌شود. شهرنشینی و رشد شهری معلول عوامل چندی است (زیاری و همکاران، ۱۳۹۸). عموماً ۴ مورد را به عنوان عوامل مؤثر در رشد جمعیت شهرنشین در نظر می‌گیرند: ۱- رشد طبیعی جمعیت شهری ۲- مهاجرت به شهرها ۳- طبقه بندی مجدد شهرها (تبدیل نقاط روستایی به شهر) ۴- الحاق و ضمیمه کردن قلمروهای جدید به شهرهای موجود که اغلب نقاط روستایی حاشیه‌ی شهرها می‌باشد. شهرنشینی بی‌رویه و گسترش پرشتاب پدیده شهرنشینی در بسیاری کشورها باعث به وجود آمدن پدیده‌هایی همچون حاشیه‌نشینی، زاغه‌نشینی، تکدی‌گری، تشکیل شهرهای خوابگاهی، افزایش بیکاری و بزهکاری و مشکلات و ناسازگاری‌های فرهنگی می‌شود. بررسی وضعیت شهرنشینی طی شش دهه گذشته در کشور ما حاکی است، ایران به عنوان کشوری در حال توسعه طی دهه‌های گذشته به شدت متأثر از روند شهرنشینی بوده است (بنا و همکاران، ۱۳۹۸).

شکل ۱: تغییرات نسبت شهرنشینی و روستانشینی طی ۶۰ سال اخیر

منبع: (<https://old.moi.ir>)

بررسی روند شهرنشینی بر مبنای سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵-۱۳۹۵ بیانگر رشد شتابان شهرنشینی در کشور است، همان‌طور که در نمودار نیز به وضوح مشخص است در دوره شصت ساله مورد بررسی به صورت مداوم، شهرنشینی در حال افزایش و در مقابل از سهم روستانشینی کشور کاسته شده است، چنانکه سهم جمعیت

شهرنشین کشور طی روندی مستمر از ۳۱,۴ درصد در سال ۱۳۳۵ به ۷۴ درصد کل جمعیت کشور در سال ۱۳۹۵ رسیده است به نظر می‌رسد رشد سریع شهرنشینی در ایران بیش از هر چیز متأثر از رشد و افزایش جمعیت کشور و نیز جریان مداوم مهاجرت از مناطق روستایی به مناطق شهری است (فتحی، ۱۳۹۷).

معرفی منطقه مورد مطالعه

حریم پایتخت عرصه‌ای است به وسعت تقریبی ۵۹۱۸ کیلومترمربع شامل شهرستان‌های کنونی تهران، ری، شمیرانات، اسلامشهر و رباط کریم و بخش‌های قدس و مرکزی از شهرستان شهریار به استثنای دهستان جوقین که در محدوده شمالی از منتهی‌الیه شمال شرق به سمت شمال غرب، منطبق است بر حد شمالی شهرستان شمیرانات، از منتهی‌الیه شمال غرب به جنوب غرب، به ترتیب منطبق است بر حد غربی شهرستان شمیرانات، حد شمال غربی و غربی شهرستان تهران، حد شمال غربی و غربی بخش قدس، حد غربی بخش مرکزی و حد شرقی دهستان جوقین از شهرستان شهریار، حد شمال غربی و جنوب غربی شهرستان رباط کریم و حد غربی شهرستان ری، از منتهی‌الیه جنوب غرب به جنوب شرق، منطبق است بر حد جنوبی شهرستان ری و بالاخره از منتهی‌الیه جنوب شرق به شمال شرق به ترتیب منطبق است بر حد شرقی شهرستان ری، حد جنوب شرقی و شرقی شهرستان تهران و حد شرقی شهرستان شمیرانات.

نقشه ۱: حریم شهر تهران

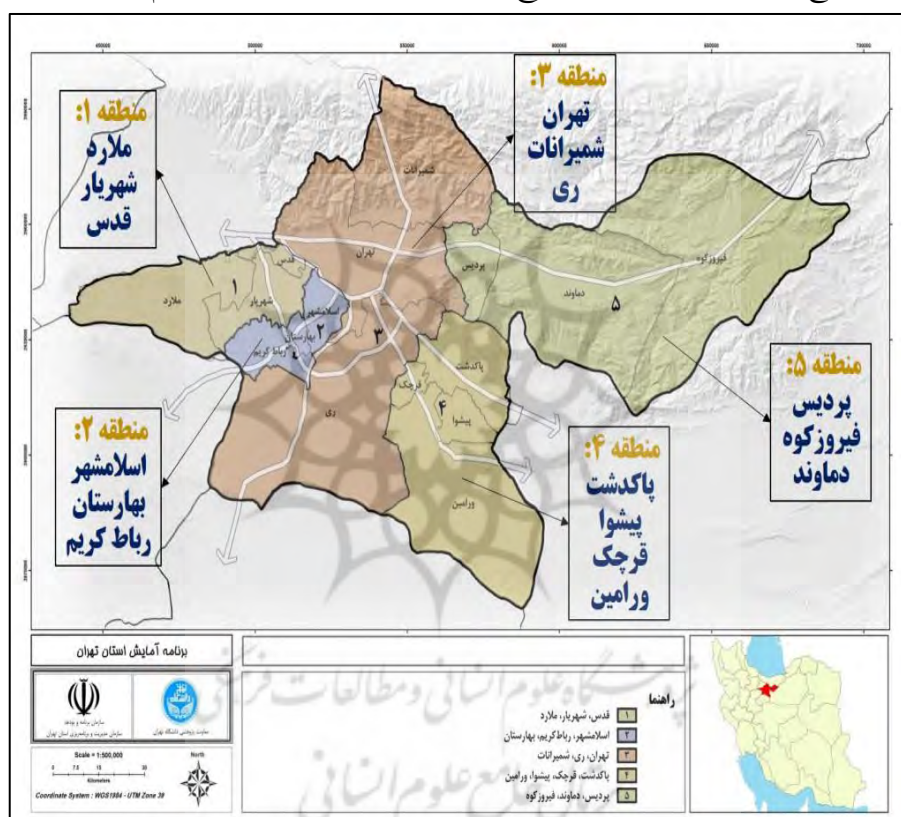
منبع: (یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۸)

شهرستان ری

شهرستان ری (به مرکزیت شهری) یکی از شهرستان‌های استان تهران است. منطقه ۲۰ (شهری) جنوبی‌ترین منطقه شهری شهرداری تهران با ۳۷۸۴۴۵ نفر جمعیت و وسعت ۲۳ کیلومترمربع داخل محدوده شهری و ۱۵۳ کیلومترمربع حریم بوده همچنین این منطقه دارای پنج ناحیه داخل محدوده و دو ناحیه خارج محدوده و ۲۲ محله می‌باشد.

شهرستان ری دارای ۵ شهر مجزا به نام‌های کهریزک، باقر شهر، قلعه‌نو، قیام دشت و حسن آباد می‌باشد که در ادامه به معرفی اختصار هریک می‌پردازیم طول شرقی شهرستان ری، ۵۱ درجه و ۲۵ دقیقه به مبدأ گرینویچ و عرض شمالی آن، ۳۵ درجه و ۳۸ دقیقه است.

وابستگی منابع درآمد شهرداری‌ها به فروش تراکم و تغییر کاربری‌های اراضی و عدم التزام به اجرای طرح‌های مصوب شهری توسط نهادهای ذی‌ربط از مهم‌ترین دلایل ناکارآمدی نظام برنامه‌ریزی شهری است و با عنایت به هزینه‌های جاری تأمین منابع لازم برای توسعه زیرساخت‌های شهری از جمله حمل و نقل عمومی با موانع جدی روبروست. راهبری و نظارت بر کلیه امور مربوط به بخش شهرسازی و معماری شهرستان ری در قالب طرح جامع شهرهای شهرستان و طرح‌های تفصیلی شهرهای مذکور انجام می‌شود.

نقشه ۲: موقعیت شهرستان ری

منبع: <https://www.ostan-th.ir>

- ۱- اجرای ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری (مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران) قوانین مربوطه و طرح‌های شهرسازی و معماری، عمران شهری و طرح‌های شهری
- ۲- اجرای آیین‌نامه‌های مربوط به نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه عمران محلی و ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی مقررات شهرسازی و معماری کشور و همچنین استفاده از اراضی و احداث بنا و تأسیسات در خارج از محدوده قانونی و حریم شهرها
- ۳- تهیه و اجرای طرح‌های توسعه و عمران (جامع) ناحیه، مجموعه‌های شهری و جامع شهری، طرح‌های تفصیلی،
- ۴- طرح‌های معماری و طراحی شهری، طرح‌های ویژه، شهرک‌ها و شهرهای جدید.

- ۵-انجام طرح‌های مطالعاتی و تحقیقاتی در زمینه معماری بومی استان
- ۶- راهبری و نظارت بر طرح‌های مطالعاتی و تحقیقاتی در سطوح محلی
- ۷-انجام امور مربوط به دبیرخانه‌های کمیسیون‌های تخصصی مسکن و شهرسازی و کمیسیون ماده ۵ در استان
- ۸-ترویج، تقویت و ارتقاء اصول و ارزش‌های معماری و شهرسازی اسلامی - ایرانی (بومی)
- ۹-تشکیل کمیته‌ای به منظور بررسی نیازها و کمبودهای موجود در قوانین و مقررات و اتخاذ تصمیم برای اقدامات لازم در جهت ارتقاء معماری و شهرسازی استان
- ۱۰-تشکیل منظم جلسات کمیته سیما و منظر و ارائه گزارش به دفتر معماری و طراحی شهری معاونت شهرسازی و معماری حوزه ستادی
- ۱۱-شرکت در کمیسیون‌ها، کمیته‌ها، شوراهای مربوطه حسب قوانین و آئین‌نامه‌های موضوعه (سند توسعه شهرستان ری ۱۴۰۰-۱۳۹۶).

معرفی شهر کهریزک

موقعیت ریاضی شهر کهریزک به عنوان مرکز بخش کهریزک در شهرستان ری استان تهران و در مختصات جغرافیایی ۵۱ درجه و ۲۰ دقیقه تا ۵۱ درجه و ۲۴ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۵ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۳۵ درجه و ۳۲ دقیقه عرض جغرافیایی قرار گرفته است. ارتفاع متوسط این شهر از سطح دریا برابر با ۹۹۵ متر می‌باشد. هسته‌های اولیه شکل‌گیری کهریزک عبارت‌اند از قسمت کاروان‌سرا در شمال غربی، چاپارخانه در قسمت جنوب غربی، قلعه کهریزک در غرب و کارخانه قند کهریزک در شرق که عملکرد کاروان‌سرا و چاپارخانه به عنوان بخش‌های تجاری و حمل و نقل و داد و ستد بوده و قلعه نیز منطقه مسکونی محسوب می‌شده است. روند توسعه کهریزک نیز در تبعیت از شکل‌گیری هسته‌های اولیه و در پیرامون آن‌ها صورت گرفته است. لیکن بعد از پیروزی انقلاب اسلامی تفکیک بخشی از اراضی حاشیه کهریزک جهت ساخت‌وساز و واگذاری به بخشی از اقشار مستضعف جامعه، توسعه آن را وارد مرحله جدیدی می‌نماید.

ارتباط مستقیم سه روستای قلعه سنگی، تبایین و کریم‌آباد موقوفه با مرکز کهریزک و هویت بخشی آسایشگاه‌های سالمندان و معلولین به کل مجموعه کهریزک، منجر به ایجاد مجموعه‌ای با بافت کالبدی گسسته و شهری با محلات جدا از هم در سال‌های اخیر شده است. از این رو به دلیل افزایش جمعیت شهر کهریزک در افق طرح اندکی تغییرات در شکل و فرم این محدوده اجتناب‌ناپذیر خواهد بود.

جدول ۱: سیر تحولات جمعیتی از سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵ (کهریزک)

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
تعداد/نفر	۳۲۱۵	۱۳۲۹۹	۱۹۷۶۴	۲۹۱۰۸	۳۷۵۲۷

منبع: (یافته‌های پژوهش)

معرفی شهر حسن‌آباد

حوزه شهری حسن‌آباد از حوزه‌های جنوبی مجموعه شهری تهران می‌باشد بر مبنای تعاریف مجموعه شهری تهران این حوزه که در بخش فشاپویه از شهرستان ری واقع شده است از شمال به چرمشهر و از جنوب به رودخانه شور، از غرب به بزرگراه تهران - قم و در قسمتی بر روی جاده قدیم تهران قم و از شرق بر روی محدوده حریم شهر

حسن آباد و اراضی شوره‌زار منطبق می‌باشد. قم و از شرق بر روی محدوده حریم شهر حسن آباد و اراضی شوره‌زار منطبق می‌باشد. ورامین - پیشوا هم‌جوار می‌باشد. کل وسعت محدوده حوزه شهری حسن آباد (محدوده پیشنهادی در ورامین - پیشوا هم‌جوار می‌باشد. کل وسعت محدوده حوزه شهری حسن آباد (محدوده پیشنهادی در محدوده مصوب شهر حسن آباد با وسعت ۳/۱۱۴۵ هکتار اشاره کرد که تقریباً ۵۰۳ هکتار آن بایر می‌باشد پهنه قالب دیگر در محدوده حوزه شهری حسن آباد، شهرک صنعتی شمس آباد با وسعتی در حدود ۸۶۶ هکتار می‌باشد. حوزه شهری حسن آباد، در قسمت جنوبی مجموعه شهری تهران قرار دارد. کل وسعت محدوده شهری حسن آباد (در طرح مجموعه شهری تهران) ۹۳۲۶ هکتار می‌باشد. این حوزه، از سمت غرب با حوزه شهری رباط کریم - اسلامشهر و از سمت شرق با حوزه شهری ورامین - پیشوا هم‌جوار می‌باشد.

جدول ۲: سیر تحولات جمعیتی از سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
تعداد/نفر	۷۸۹۵	۱۱۱۷۸	۲۰۴۷۱	۳۸۳۱۱	۵۵۶۴۲

منبع: (یافته‌های پژوهش)

معرفی باقرشهر

هسته اولیه باقرشهر قلع‌های بود در شمال کارخانه چرم که هم‌اکنون اثری از آن بر جای نمانده است. موقعیت آن بر اساس بافت موجود شهر مکانی است مابین خیابان وحدت از شمال، خیابان پیروزی از جنوب، جاده تهران-قم از غرب و خیابان شهید اصغر رشید پور از شرق. این قلعه محل سکونت بهائیان بود که از ابتدا در این منطقه سکونت داشتند و تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی نیز در این منطقه به صورت پراکنده زندگی می‌کردند.

جدول ۳: سیر تحولات جمعیتی از سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
تعداد/نفر	۹۸۵	۵۲۰۶	۸۱۷۹	۵۹۰۹۱	۶۵۳۸۸

منبع: (یافته‌های پژوهش)

معرفی شهر قلعه‌نو

قلعه‌نو یکی از روستاهایی بوده است که پتانسیل شهر شدن را از سال ۱۳۹۷ با جمعیتی بالغ بر بالای ۱۰۰۰۰۰ هزار نفر داشته است و توانسته یدک شهر شدن را بر دوش خود بکشد قدمت شهر قلعه نوبه صدسال می‌رسد هسته‌ی اولیه در مرکز بافت شکل گرفته است موقعیت قرارگیری قلعه‌نو که از شهر به سمت شهر ورامین و از غرب به مرکزیت ری شمال خوارشهر و جنوباً به اراضی دشت قم می‌رسد جمعیت روستای قلعه‌نو در سرشماری سال ۱۳۴۵ معادل ۱۸۰۹ نفر بوده است که این جمعیت با پیشرفت چشمگیری در سرشماری سال ۱۳۹۵ به رقم ۳۸۰۰۹ رسیده است

جدول ۴: سیر تحولات جمعیتی از سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
تعداد/نفر	۲۳۷۹	۳۹۸۹	۴۹۹۳	۵۳۳۷	۳۸۰۰۹

منبع: (یافته‌های پژوهش)

معرفی شهر قیام دشت

شهر قیام دشت در ۱۵ کیلومتری جاده خاوران واقع گردیده است. در حال حاضر مساحت این شهر ۱۷۹ هزار متر

مربع است و ۴ خیابان اصلی را شامل می‌شود. خیابان ولیعصر قدیمی‌ترین خیابان و محل زندگی بسیاری از ساکنان قدیمی است. قیام دشت از نظر ساختار فیزیکی و شاکله شهری یکی از زیباترین شهرهای ایران است. ساختار منظم هندسی و سراسر بودن کوچه‌ها و خیابان‌ها و دسترسی آسان همه معابر آن به یکدیگر از ویژگی‌های منحصر به فرد این شهر و بلکه بخشی از جاذبه‌های پر قدرت آن است. این شهر به خاطر نزدیکی به پایتخت محل سکونت مناسبی برای مهاجران جویای کار از اقصی نقاط کشور و همچنین برخی از پایتخت‌نشینان بوده و هست. در شمال این شهر

روستای چهل قز و ارتفاعات موسوم به توچال واقع شده و از سمت شرق به شهرستان پاکدشت وصل می‌گردد. در جنوب این شهر بزرگراه امام رضا قرار دارد و روستای توتک و شهرک صنعتی خاوران در غرب شهر واقع شده‌اند.

جدول ۴: سیر تحولات جمعیتی از سال‌های ۱۳۵۵ الی ۱۳۹۵

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۵
تعداد/ نفر	۲۳۷۹	۳۹۸۹	۴۹۹۳	۵۳۳۷	۷۴۱۹

منبع: (یافته‌های پژوهش)

قدمت قیامدشت به بیش از ۴۵ سال می‌رسد، این شهر اوایل زمین خاکی بود که رضاشاه به تیمسار باتمانقلیچ اهدا کرد و پس از تفکیک زمین‌ها توسط تیمسار باتمانقلیچ به فروش رسید و خریداران یک به یک برای سکونت به محل آمدند. در زمان بنی صدر اهدای وام ساخت و ساز زیاد شد و این شهر گسترش یافت. طبق اسنادی که وجود دارد شهر قیامدشت قبلاً به نام شاهین دشت و شهرسازی شناخته شده بود اما بعد از قیام‌های داخلی نامش تغییر کرد و بعد از انقلاب به نام قیامدشت ثبت شد و ماندگار گشت. قیامدشت در سال ۹۶ بعد از سال‌ها بلا تکلیفی به شهر تبدیل شد

یافته‌های

مواد و روش تحقیق

نقاط قوت: به منظور تحلیل و تشخیص وضعیت کنونی حوزه شهری و دستیابی به اهداف و راهبردهای توسعه، استفاده شده است. در این روش نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و محدودیت‌های حوزه (SWOT) از روش مشخص شده است.

نقاط ضعف: آن گروه از منابع و ویژگی‌های کالبدی، فضایی، محیطی، طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و مدیریتی که امکان بهتری برای استفاده از فرصت‌های بیرونی و رویارویی با محدودیت‌های بیرونی را بدهد، نقطه قوت ارزیابی می‌شود.

تهدیدها: آن گروه از منابع و ویژگی‌هایی که موقعیت رقابت حوزه را در مقایسه با سایر حوزه‌ها به خطر اندازد یا منابع استفاده از فرصت‌های بیرونی حوزه گردد، نقطه ضعف به شمار می‌رود.

فرصت‌ها: آن گروه از منابع یا شرایط بیرونی که امکان گسترش تقاضای بالقوه را در حوزه فراهم می‌آورد.

محدودیت‌ها: آن گروه از نابسامانی‌ها و ناسازگاری‌هایی که موقعیت رقابتی حوزه را در سطح منطقه به خطر اندازد، محدودیت تلقی می‌شود. تحلیل متقابل این شاخص‌ها در چارچوب ماتریس سوات به تدوین اهداف کلان و موضوعی و تشخیص مقدماتی راهبردهای توسعه و تعیین اولویت اقدامات کمک می‌کند.

جدول ۵: تحلیل سوات موضوع مورد مطالعه

عوامل مورد بررسی	ساختار جغرافیایی	ساختار اجتماعی	ساختار اقتصادی	ساختار کالبدی
نقاط قوت "S" Strengths	- موقعیت نسبی شهر در جنوب شهر تهران - هم‌جواری با حرم مطهر عبدالعظیم ع حضرت امام(ره) و طرح‌های توسعه مربوط به آن - استقرار در پهنه دشتی نسبتاً هموار با شیب غالب ۱ تا ۳ درصد به عنوان عامل مثبت در شکل‌دهی شبکه معابر - جهت وزش مناسب باد در ارتباط با منابع آلوده‌کننده	- تمایز شهرستان ری در شهر تهران به دلیل استقرار خدمات اجتماعی فرهنگی مذهبی	- نقشی تاریخی-ترانزیتی و عملکردی-ارتباطاتی و تأثیر آن در اقتصاد شهر - عملکرد دروازه‌ای برای شهر تهران و گسترش خدمات حمل و نقل به‌ویژه بنگاه‌های حمل‌ونقل - ارائه خدمات به روستاهای واقع در حوزه نفوذ، مراجعین روزمره به کانون‌های باربری، انبارها، کارگاه‌ها و...	- وجود اراضی بایر در حد فاصل محلات که امکان جبران کمبود سطوح خدماتی را فراهم می‌کند - تراکم ساختمانی بالنسبه پایین در شهر و پتانسیل افزایش آن در توسعه‌های آتی - دسترسی آسان به تهران، کرج، قم، جاده امام رضا
نقاط ضعف "W" Weaknesses	- شرایط اقلیمی خشک و نیمه خشک با میانگین بارش ۱۸۰ میلی‌متر - اراضی وسیع با شیب زیر یک درصد به عنوان عامل منفی در دفع آب‌های سطحی - بالا بودن سطح ایستایی آب‌های زیرزمینی در شهر به دلیل حرکت فاضلاب شهر تهران و ورود به سفره‌های زیرزمینی محدوده مطالعاتی - مواجه با اراضی کشاورزی در برخی نواحی و محدودیت توسعه در آن اراضی - محدودیت منابع آب سطحی و آلودگی منابع آب زیرزمینی	- عدم یکنواختی بافت اجتماعی شهر به دلیل تنوع قومی، فرهنگی و زبانی مردم ساکن در نتیجه مهاجرت از داخل و خارج کشور(افغانه) به این شهر - تداخل گروه‌های جمعیتی مختلف مشتمل بر ساکنین، جمعیت شاغل ساکن و جمعیت شاغل غیر ساکن - کمبود فضاهای اجتماعی فرهنگی - فقدان امنیت اجتماعی در برخی از مناطق شهر - تراکم بالنسبه بالای جمعیت در محدوده‌های شهری	- نامناسب بودن سطح درآمد خانوارها و عدم مشارکت‌های عمومی - کاهش نقش فعالیت‌های کشاورزی نسبت به دیگر بخش‌های اقتصادی	- گسترده بودن شهر در سطح و عدم وجود تقسیمات کالبدی - پائین بودن سرانه اغلب کاربری‌ها - عدم رعایت سلسله‌مراتب در الگو و نحوه توزیع خدمات شهری در سطح محلات - نامناسب بودن عرض معابر و تنگ و باریک بودن آن‌ها در محلات قدیمی‌تر - سیما و منظر عمومی نامناسب در سطح شهر به علت مرمتی بودن درصد بالایی از ساختمان‌های شهر - کمبود فضاهای باز عمومی و توزیع نامناسب آن‌ها

منبع: (یافته‌های پژوهش)

با گسترش شتابان و رشد بی‌رویه شهرهای کشور در طی چند دهه اخیر، روستاهای مجاور و یا نزدیک این سکونتگاه‌ها به تدریج به شهرها ملحق شدند؛ بدین ترتیب روستاهای الحاقی که بدون برنامه‌ریزی و خودجوش به محدوده قانونی شهرها ملحق شدند، زمینه را برای حضور و گسترش هر چه بیشتر اسکان غیررسمی در حاشیه شهرها فراهم ساختند. طبق قانون، روستاهای شهرستان ری، با رسیدن به شرایط تبدیل به شهر، باید منطقه شهری شناخته شوند و تحت مدیریت شهرداری‌ها قرار گیرند، حال آن که الحاق روستاها به شهر گرچه از سویی، به واسطه دسترسی به امکانات بیشتر و ارزش افزوده‌ی اراضی، برای روستائینان خوشایند است اما در بلندمدت آسیب‌های جبران‌ناپذیری هم به زندگی روستائیان و هم به زندگی شهرنشینان وارد می‌آورد. تغییراتی که در پی این فرآیند شکل گرفته در زمینه اجتماعی، اقتصادی و کالبدی تأثیرگذار بوده که از جمله مهم‌ترین پیامدهای ادغام روستاها به شهرها را می‌توان در تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی مورد واکاوی قرار داد که محل برخورد فرهنگ‌ها بوده و به دلیل متنوع بودن خرده فرهنگ‌ها با عقاید و برخوردهای متفاوت در محیط و نا آشنا بودن با شرایط زندگی شهری و عدم احساس تعلقات شهروندی در روستاها جلوه‌ی بیشتری پیدا کرده است و تعارضات متفاوتی را به دنبال دارد. از

دیگر پیامدهای ادغام روستاها تغییر در وضعیت اقتصادی است به این علت که در گذشته اکثر روستاییان کشاورز بودند سپس با تبدیل شدن روستاها به شهر، اراضی زراعی زیادی از بین رفته و به زیرساخت و ساز می‌رود و در بیانی ساده‌تر باید عنوان داشت بافت اصیل روستاها در ورطه نابودی قرار می‌گیرد.

سیاست تبدیل روستاها و مراکز بخش‌ها به شهر که به دلیل پایین بودن سطح زندگی در نواحی روستایی که با معیارهایی مانند مسکن، آموزش، کار و درآمد، نظام ارتباطات و اطلاعات، تفریح و اوقات فراغت و... اندازه‌گیری می‌شود، در سال‌های اخیر مورد توجه سیاست‌مداران کشور قرار گرفته است تا بدین طریق بتوانند با القای مفهوم شهرنشینی به روستائیان گوشه‌ای از مشکلات عدیده آنان و همچنین کلان‌شهرهایی که روستائیان به آنجا مهاجرت می‌نمایند را مرتفع سازند. روند شتابان ارتقای روستاها به شهر در ایران با تقاضای گسترده مردم در جهت بهبود وضع زندگی و برخورداری از امکانات و خدمات بهتر شکل گرفته است، از این رو لازم به بررسی است که این انتظارات پس از گذشت زمانی معین تا چه اندازه برآورده می‌شود. در برخی کشورهای در حال توسعه نظیر چین، مصر، مالزی و برخی دیگر به منظور جلوگیری از تمرکز شدید شهری و کاهش مهاجرت روستاییان به شهرهای بزرگ‌تر به امر توسعه توجه گردیده است.

جدول ۶: تحلیل سوات موضوع مورد مطالعه

عوامل مورد بررسی	ساختار جغرافیایی	ساختار اجتماعی	ساختار اقتصادی	ساختار کالبدی
فرصت‌ها "O" Opportunities	- موقعیت ویژه شهر در ارتباط با حرم عبدالعظیم و مطهر حضرت امام، شهر آفتاب، -	وجود قوم اکثریت مذهبی در تمامی قشرها - درصد بالای جمعیت جوان	- خدمات اجتماعی به عنوان پتانسیل اقتصادی شهر در جذب شاغلین متخصص و غیرمتخصص به ویژه در جذب نیروی کار - تقویت خدمات پایانه‌ای در بخش حمل و نقل کالا به واسطه استقرار در کنار شاهراه ترانزیتی جنوب کشور قم و مشهد کرج	- امکان افزایش و گسترش عملکردهای فرا منطقه‌ای با توجه به هم‌جواری‌ها موجود و نزدیکی به کانون‌های جمعیتی کلان - امکان سرمایه‌گذاری در بخش‌های گذران اوقات فراغت و مراکز تفریحی - امکان ارائه خدمات شهری و فراشهری با توجه به تنوع کاربری‌های با عملکرد منطقه‌ای
تهدیدها "T" Threats	- قرارگیری بخش‌هایی از شهر بر روی خط گسل و نتیجتاً قرار گرفتن بخش وسیعی از محدوده مطالعه در منطقه با خطر بالا به لحاظ وقوع زلزله - مسمومیت خاک به دلیل آلودگی‌های آب‌های زیرزمینی در نتیجه تخلیه فاضلاب‌های تهران به این منطقه و کاهش قابلیت اراضی زراعی	- نابسامانی احتمالی در ساختار اجتماعی شهر به دلیل رشد نسبتاً بالای جمعیت و توان مهاجرپذیری شهر - افزایش آسیب‌های اجتماعی (بزهکاری) در نتیجه تداخل بیشتر گروه‌های اجتماعی به ویژه در اراضی پیرامون حرم عبدالعظیم - کم توجهی به مسائل فرهنگی و آموزشی	- عدم جذب متخصصین بومی در فعالیت‌های مولد اقتصادی به دلیل نزدیکی به شهر تهران و استفاده از نیروی متخصص آن شهر - ارزان بودن قیمت زمین و مسکن در مقایسه با شهر تهران، در نتیجه توان جذب جمعیت جویای کار و کارگران ساده و تبدیل شدن شهر به سکوی پرتاب آن‌ها به تهران	- وجود میزان بالای بافت فرسوده در محدودهای سکونتی هم‌جوار با گسل - ناهماهنگی میان بخش‌های مختلف در هدایت شهر و عدم وجود ابزار مدیریت شهری جهت نظارت به نحوه تخصیص کاربری - سرویس دهی اغلب کاربری‌های خدماتی در سطوح فرا منطقه‌ای در صورت کمبود خدمات محلی

منبع: (یافته‌های پژوهش)

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

داده‌های آماری نشان می‌دهد نظام برنامه‌ریزی، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در ایران به‌رغم همه تلاش‌ها و دستاوردهای قابل تقدیر، نتوانسته آن تعادل مدنظر برنامه‌های آمایش سرزمین را به اجرا بگذارد. یکی از آثار ملموس

این عدم موفقیت، توزیع نابرابر جمعیت در سرزمین ایران و عدم رعایت سلسله‌مراتب شهری در کشور است، به طوری که بررسی‌ها نشان می‌دهد جمعیت شهر تهران (بر اساس آمارهای سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان تهران) در حالی تا پایان سال ۱۳۹۷ به حدود هشت میلیون و ۹۳۵ هزار نفر رسیده که کل جمعیت ۴۸۴ شهر کوچک کشور (شهرهایی با جمعیت کمتر از پنج هزار نفر) در حال حاضر فقط یک میلیون و ۲۲۹ هزار نفر است. به عبارت دیگر، فقط شهر تهران بدون در نظر گرفتن مناطق اقماری، حومه‌ها و سکونتگاه‌های رسمی و غیررسمی‌اش، به تنهایی در سال ۹۷ حدود ۷,۳ برابر این ۴۸۴ شهر کوچک یا روستا شهرها جمعیت داشته است. یکی از اهداف تبدیل سکونتگاه‌های روستایی به شهر در ایران، کاستن از جریان‌های مهاجرتی به سوی شهرهای بزرگ بوده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد در ایران طی دهه‌های قبل، معیار جمعیت و در یک دهه اخیر جمعیت و مرکزیت به عنوان دو مؤلفه و معیار اصلی برای تبدیل روستا به شهر بوده است. در این زمینه بررسی‌ها نشان می‌دهد تا سال ۱۳۳۵ معیار جمعیتی خاصی برای تبدیل روستا به شهر وجود نداشته است و به جای مؤلفه جمعیت، مجموعه‌ای از ملاک‌های کمی، کیفی، تاریخی، اداری و سیاسی برای تبدیل روستا به شهر مدنظر قرار می‌گرفت. از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۵ برای تبدیل روستا به شهر معیار جمعیت بالای پنج هزار نفر به تصویب مجلس رسید و سازمان تقسیمات کشوری موظف شد شرایط تبدیل روستاهای دارای جمعیت بیش از پنج هزار نفر جمعیت را به شهر فراهم کند. بین سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۲ روستاهایی با جمعیت بیش از پنج هزار نفر و همچنین تمامی مراکز شهرستان (بدون در نظر گرفتن معیار جمعیتی) می‌توانستند تبدیل به شهر شوند. از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۷۱ معیار جمعیت از پنج هزار نفر به ۱۰ هزار نفر تغییر کرده و همچنین وزارت کشور موظف شد در صورت وجود دلایل امنیتی، اداری و استراتژیکی، بدون معیار جمعیتی برخی نقاط را شخصیت شهری قائل شود. از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۸۹ علاوه بر معیار ۱۰ هزار نفر جمعیت، روستاهای مرکز بخش نیز با جمعیت بین چهار تا ۶ هزار نفر نیز می‌توانستند درخواست تبدیل به شهر را بدهند؛ اما در آخرین تغییرات قوانین تقسیمات کشوری، از سال ۱۳۸۹ معیار ۱۰ هزار نفر به نوعی حذف شده و ملاک‌هایی همچون روستاهای واجد شرایط و مرکز بخش برای تبدیل نقاط روستایی به شهر مدنظر دولت قرار گرفت.

در اغلب کشورهای در حال توسعه، یکی از مهم‌ترین راهبردها برای کاهش نابرابری‌های منطقه‌ای، تبدیل روستاها به شهر و تقویت آن‌ها بوده است. با این حال از دهه ۱۹۴۰ میلادی تاکنون چندین الگو در زمینه توسعه با تأکید بر توسعه اقتصادی ارائه شده که بازتاب فضایی آن، تمرکز بیش از حد جمعیت و فعالیت در شهرهای بزرگ بوده است. به کارگیری روش‌های نوین در طرح‌های توسعه شهری و تجارب دیگر کلان‌شهرهای دنیا در تدوین طرح‌های توسعه شهری خصوصاً شهرستان‌ری که با هدف بهره‌گیری از دستاوردهای دیگر شهرهای موفق جهان مدنظر قرار گرفته است نکاتی خاص در مرحله اجرایی برای صیانت از کلیت طرح برای مسئولان مختلف در امر هدایت شهر قابل توجه ویژه است که می‌توان موارد زیر را در نظر گرفت.

تعداد سکونتگاه‌های شهری ایران که بر اساس سرشماری‌های سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ به ترتیب با ۱۹۹، ۲۷۲، ۲۷۳ و ۴۹۶ نقطه شهری از روند افزایشی تقریباً یکسانی برخوردار بود، در طی سرشماری‌های سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ و ۱۳۹۵ به طور چشم‌گیری افزایش داشت و به ترتیب به ۶۱۲ و ۱۰۱۳ و ۱۲۴۵ نقطه شهری رسید. در حالی که در سال ۱۳۳۵، جمعیت روستایی ایران بیش از ۲ برابر جمعیت شهری بوده است، ۶ دهه بعد یعنی در سال

۱۳۹۵، جمعیت شهری ایران به ۴ برابر جمعیت روستایی رسیده است. این امر نشان دهنده بر هم خوردن تعادل سرزمینی در زمینه تعداد و تراکم جمعیت روستایی از یک طرف و از طرف دیگر، به حاشیه رانده شدن الگوی زندگی و معیشت روستایی از سوی دیگر است؛ اما از همه این‌ها مهم‌تر، بدقوارگی موجود نظام استقرار سلسله مراتبی سکونتگاه‌های روستایی و تحدید روستاهای کشور، مهم‌ترین خروجی این وضعیت برای نظام روستانشینی کشور بوده است. بدین معنا که این کاهش جمعیت روستایی ایران، به ۳ دلیل عمده رخ داده است: ۱. مهاجرت روستا به شهر. ۲. تبدیل روستا به شهر. ۳. ادغام روستا در شهر. یقیناً تعریف روستا و معیارهای در نظر گرفته شده برای شهرستان ری و محدوده روستاها موجب شده است که دو دلیل آخر یعنی تبدیل روستا به شهر و ادغام روستا در شهر به راحتی امکان‌پذیر گردد و موجبات به حاشیه رانده شدن روستاها در نظام برنامه‌ریزی را فراهم آورده و نهایتاً منجر به افزایش انگیزه و میل به مهاجرت از روستاها به سمت مناطق شهری گردد.

شکل‌گیری تعداد زیادی شهرهای کوچک اندام و فاقد توان خدمت‌رسانی به انبوهی از روستاهای خرد و پراکنده سبب شده است که شاهد شکل‌گیری قطب‌های ناحیه‌ای باشیم که بیش از آن که در پی تثبیت و تقویت جایگاه خود به عنوان مرکز یک ناحیه روستایی باشند، در اندیشه توسعه بازار کالاهای غیرمنقولی مانند زمین و مسکن بوده و در پی آن هستند که در جهت خلاف مأموریت واقعی و اصیل خود به عنوان مرکز ارائه خدمات برتر به روستاهای پیرامونی، به حیاط خلوت دلالت و بورس بازان زمین تبدیل شده و علاوه بر از دست داده توان و کارکرد تولیدی خود، درگیر معضلات زیست‌محیطی فراوان شوند و البته در انتهای صف طویل و رو به فزونی شهرهای کشور یا به عبارتی در حاشیه نظام برنامه‌ریزی شهری کشور قرار گیرند. حال آن که در صورت وجود قوانین پشتیبان، حافظ و حامی هویت و کارکرد روستاهای بزرگ و دارای قابلیت‌های توسعه‌ای فراوان، هم‌زمان می‌توان به بهبود کیفیت زندگی و ارتقای توان تولیدی روستاها در بخش کشاورزی و توسعه تنوع اقتصادی و معیشتی در آن‌ها دست یافت. در واقع تبدیل روستا به شهر بدون ایجاد بسترهای مناسب در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و زیربنایی، علاوه بر افزایش هزینه‌های بخش عمومی به دلیل عدم توانایی ساکنان در کمک و تأمین هزینه‌ها، نه تنها باعث بهبود کیفیت زندگی ساکنان نمی‌شود، بلکه سبب افزایش سطح انتظار ساکنان این سکونتگاه‌ها و تقویت باور تلاش در تبدیل روستا به شهر به منظور جذب حمایت‌های مالی و اعتباری جهت توسعه و عمران روستا شود. عدم توفیق تبدیل روستا به شهر در دستیابی به اهداف موردنظر، نافی سیاست تبدیل روستا به شهر نیست، زیرا افزایش جمعیت برخی از روستاها و دستیابی آن‌ها به شرایط نقاط شهری، تبدیل آن‌ها را به شهر اجتناب‌ناپذیر می‌سازد. لازم است که به سکونتگاه انسانی به عنوان پدیده‌ای چندبعدی و پویا نگرسته شود و تبدیل سکونتگاه با توجه به مجموعه عوامل و تحول آن‌ها در بستر زمان و مکان صورت گیرد. استفاده از متغیرهایی چون نرخ رشد جمعیت، بافت جمعیتی، ساختار جمعیتی، گروه‌های سنی تشکیل دهنده جمعیت، ویژگی‌های قومی - فرهنگی، جمعیت سکونتگاه‌های شهری و روستایی مجاور و فاصله با آن‌ها، بافت فیزیکی روستا، میزان تراکم خالص و ناخالص در روستا، الگوی کاربری اراضی در روستا، وضعیت اشتغال و بیکاری، قیمت زمین، وجود سیمای شهری، الگوی ساخت خانه‌ها و مانند این‌ها می‌تواند در تدوین ملاک‌ها و معیارهای تبدیل روستا به شهر مدنظر قرار گیرد.

منابع

- بابایی، ماریا، رضانی گورابی، بهمن (۱۳۹۸)، ارزیابی توسعه گردشگری شهر رشت در چارچوب پایداری زیست محیطی. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۱۰(۱-۱)، ۴۳۵-۴۴۸.
- بنا، مرتضی، سرور، رحیم، قربانی نژاد، ربیاز (۱۳۹۸)، چالش‌ها و راهبردهای نهادی مدیریت و توسعه پایدار حریم تهران. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۹(۴)، ۱۹۵-۲۱۳.
- توکلی کجانی، حسین (۱۳۹۴)، نقش ایجاد شهرداری‌های جدید در حریم کلان‌شهر تهران (نمونه‌ی موردی باقرشهر) پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد دانشگاه یادگار امام ره استاد راهنما علیرضا استعلاجی
- رضائی زاده مهابادی، کامران، محمدی، حسین، سرور، رحیم (۱۳۹۸)، امکان‌سنجی ایجاد شهرهای پایدار و هوشمند در ایران. مورد مطالعه: منطقه جنوب شرق ایران. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۱۰(۱-۲)، ۶۴۳-۶۵۸.
- زیاری، کرامت اله، حاتمی، احمد، مصباحی، سحر، عاشوری، حسن (۱۳۹۸)، ارزیابی و تحلیل ابعاد و مولفه‌های زیست‌پذیری شهرهای کوچک در راستای توسعه پایدار (نمونه موردی: بندر دیلم)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۹(۴)، ۵۶۹-۵۸۶.
- سمیعی، داود (۱۳۹۲)، تبدیل روستا به شهر و نقش آن در توسعه منطقه‌ای و تحولات نظام شهری مطالعه موردی: استان خراسان رضوی، پایان‌نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استاد راهنما: دکتر یعقوب زنگنه
- سیاهویی، حمیدرضا، احمدی، مهدیه (۱۳۹۳)، کتاب معماری روستا، انتشارات دانشگاه پیام نور، صفحات ۱۶-۱۷
- شیخ بیگلر، رعنا و سعید رضا رونیزی (۱۳۹۷)، خزش شهری، الحاق روستا به شهر و تحلیل اثرات و پیامدها از دیدگاه ساکنان مطالعه موردی: روستاهای الحاقی به کلان‌شهر شیراز، ۱۳۹۷ پژوهش‌های جغرافیای انسانی دوره ۵۰ شماره ۳
- شیخی، حجت، الهیاری، گودرز (۱۳۹۸)، بررسی و تحلیل نقش مشارکت مردمی در بهسازی بافت‌های فرسوده شهری (مورد مطالعه: محله جلیلی شهر کرمانشاه)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۱۰(۱-۲)، ۵۳۱-۵۴۵.
- طاهری، علی (۱۳۹۱)، بررسی و تحلیل اثرات روستا-شهرها در توسعه روستایی، نمونه موردی: شهرستان نیشابور، رساله‌ی دکتری گروه جغرافیا، استاد راهنما دکتر خدیجه بوزرجمهری
- طرح توسعه و عمران (جامع) شهر کهریزک ۱۳۸۶
- عربی، مهدی (۱۳۸۹)، مسائل و مشکلات حقوقی حریم و پیرامون کلان‌شهرها، مجموعه مقالات چهارمین کنگره جغرافیدانان جهان اسلام ۲۰۱۰
- عزیزی، محمدمهدی و اسفندیار زبردست و مهدی برنافر (۱۳۹۷)، تحلیلی بر عوامل و اثرات تبدیل روستا به شهر بر نظام شهری استان ۱۳۳۵-۱۳۹۵ گیلان، رساله دکتری آقای مهدی برنافر است که در دانشکده شهرسازی پردیس هنرهای زیبای دانشگاه تهران
- علیزاده، محمد، رحیمی، محمد، فراگردی، زهره، افراسیابی، فاطمه (۱۳۹۸)، ارزیابی ژئوسایت‌های شهرستان خلخال در راستای توسعه پایدار گردشگری. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۱۰(۱-۱)، ۴۲۱-۴۳۳.
- فتحی، الهام (۱۳۹۷)، روند شهرنشینی کشور در سال‌های ۹۵-۱۳۳۵، نقش کلیک، <http://naghshclick.org>
- کیوانی نژاد، ملیکا، تاج، شهره، صالحی، هما (۱۳۹۸)، انطباق زبان الگو با معماری بومی روستایی ایران در راستای پایداری محیط (مطالعه موردی، دهستان لفور)، فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۱۰(۱-۲)، ۹۲۵-۹۴۴.
- مهاجرانی، علی اصغر و منصور حقیقتیان و مهدی یوسف نیا (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر شهرنشینی بر سبک زندگی ساکنان روستاهای تبدیل‌شده به شهر در استان خراسان رضوی نمونه‌ی موردی: شهرستان‌های خواف و رشت خوار، فصلنامه‌ی مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی، دوره‌ی چهارم، شماره‌ی ۲، پاییز ۹۴، صفحات ۳۰۱-۳۲۱
- هوشیار، حسن، کوروشی، ابراهیم (۱۳۹۸)، رویکرد توسعه‌ی پایدار محله‌ای در شهر مهاباد مطالعه‌ی موردی محله‌ی استاد مجدی. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه ای)، ۱۰(۱-۲)، ۸۳۵-۸۴۶.
- پرتابل شهرداری قیام دشت ۱۳۹۸

۱۷۰ فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، سال دهم، شماره دوم، بهار ۱۳۹۹

سند توسعه شهرستان ری (۱۳۹۶-۱۴۰۰)

طرح راهبردی - ساختاری حوزه شهری حسن‌آباد ۱۳۹۵

<https://old.moi.ir>

<https://www.ostan-th.ir>

